

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 15.-16./1998.-1999.
ZAGREB, 1999.

Prilozi

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 15.-16./1998.-1999.
Str./Pages 1-116, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Address of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Barbara SMITH-DEMO

Prijevod na njemački/ German translation

Erna FERENDŽA

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima starčevačkog kulturnog kompleksa
- 21 REMZA KOŠČEVIĆ
Merkurove statuete iz Siscije
- 29 REMZA KOŠČEVIĆ
Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije
- 41 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje u Sv. Jurju u Trnju u Međimurju - prinos datiranju nalazišta
- 61 TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u srednjovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice
- 81 LADA PRISTER
Susedgrad
- 91 ZORISLAV HORVAT
Hrastovica kraj Petrinje
- 101 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Digital Radiovisigraphy in Bone Density Analysis: Neanderthal and Early Modern *Homo sapiens* Versus Modern *Homo sapiens* Supraorbital Region

Prikazi

- 105 DUNJA GLOGOVIĆ
Χρόνος, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, *Internationale Archäologie, Studia honoraria 1*, Marburg, 1997., 827 str. sa slikama
- 107 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
CENTRAL EUROPE IN 8th - 10th CENTURIES, *International Scientific Conference, Bratislava, October 2-4, 1995, Bratislava, 1997.*, 210 stranica s ilustracijama
- 110 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Dušan Čaplovič, VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLLENIE SLOVENSKA, Academic Electronic Press, Bratislava, 1998.
- 113 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Early Neolithic Burials and Funerary Customs in Settlements of the Starčevo Culture Complex
- REMZA KOŠČEVIĆ
Figurines of Mercury from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Unpublished Fibulae from Roman Dalmatia and Moesia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Der frühmittelalterliche Friedhof in Sv. Juraj u Trnju in Međimurje - Ein Beitrag zur Datierung der Fundstelle
- TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
*Zufallsfund eines Schädels von *Canis familiaris* in einem mittelalterlichen Keramikgefäß Fundstelle Torčec-Cirkvišće bei Koprivnica*
- LADA PRISTER
Susedgrad
- ZORISLAV HORVAT
Hrastovica bei Petrinja
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Digitalna radiovizigrafija u analizi gustoće kosti: nadočna regija neandertalaca i najstarijeg suvremenog *Homo sapiens* u usporedbi s nadočnom regijom suvremenog *Homo sapiens**

- KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

Susedgrad*

Susedgrad

Izvorni znanstveni rad

Srednjovjekovna arheologija

Original scientific paper

Mediaeval archaeology

UDK 904:725.94 (497.5 Susedgrad) "14/17"

LADA PRISTER

Hrvatski povijesni muzej

Matoševa 9

HR - 10000 Zagreb

Autorica se u radu bavi srednjovjekovnim plemićkim gradom Susedgradom. Odčitava mu prošlost, iznosi rezultate arheoloških istraživanja (1943.-1945.), kao i konzervatorsko-restauratorskih radova na burgu (1954.)

U neposrednoj blizini Zagreba na obroncima Medvednice još i danas se nalaze ruševine srednjovjekovnih utvrđenih gradova: Zelingrada, Medvedgrada i Susedgrada. Zapadno od Podsuseda na uzvisini iznad ceste, gdje prestaje naselje, ostaci su srednjovjekovnoga grada koji se u izvorima i literaturi spominje pod nazivom Szomszédvár, Sused ili Susedgrad. Srednjovjekovni grad nastao je na zaravni uzvisine (192 m) u blizini ušća rijeke Krapine u Savu, kontrolirajući riječne i cestovne putove koji sa zapada i sjevera vode u južne i ostale krajeve Hrvatske. Sam položaj uzvisine, na kojem se uzdiže grad te slučajni arheološki nalazi u njegovoj neposrednoj blizini, možda su prilog kontinuitetu naseljavanja od prapovijesti i rimskog doba do srednjovjekovnog razdoblja. Osobito su važna arheološka istraživanja koje je vodio prof. Tihomil Stahuljak od kraja 1943. godine do svibnja 1945. kao i konzervatorsko-restauratorski radovi godine 1954.

Uz Samobor, Susedgrad se ubraja u srednjovjekovne gradove kontinentalne Hrvatske gdje su se najranije provodila sustavna arheološka istraživanja, a kasnije i konzervacija nalaza. Nakon arheoloških istraživanja 1945. godine i konzervacije 1954., ovaj lokalitet prepušten je zaboravu i propadanju. Izložba koju je 1998. godine organizirao Hrvatski povijesni muzej bila je upozorenje da se ne smije zaboraviti i uništiti ono malo ostataka grada, smještenog na izuzetnom položaju, u neposrednoj blizini rijeke Save, uz prometnice urbaniziranog dijela grada Zagreba. Povijesni razvitak određenog područja često je određen njegovim prirodnim osobinama. Pogledamo li bližu okolicu srednjovjekovnoga grada, zapadne obronke Medvedničkog gorja, kamenolome te udolinu Sutinska vrela, gdje su tijekom posljednjih sto godina otkriveni brojni arheološki nalazi, primjetit ćemo tragove naseljavanja cijelog tog područja u kontinuitetu, od prapovijesti, antike i srednjeg vijeka do današnjih dana. Podsused, nekadašnje izletišta s početka XX. stoljeća, postalo je danas dijelom grada Zagreba, te stanovnici ovog područja

nastoje očuvanjem spomenika i brigom o zaštiti okoliša ukazati na njegov izuzetan položaj i značenje. Jedan od prvih kojemu je ovaj kraj "zapeo za oko" bio je Ljudevit Vukotinić (1813.-1893.), znanstvenik i jedan od utemeljitelja Narodnog muzeja u Zagrebu (1846. godine). Isticao je značenje paleontoloških nalaza, istodobnih nalazima drugih europskih zemalja. Odabrao je Podsused i kamenolom u neposrednoj blizini utvrđenog Susedgrada kao mjesto svojih istraživanja. Važnost prirodnoznanstvenih istraživanja kod nas i u svijetu, te rezultate svojih terenskih istraživanja objavio je 1870. godine (VUKOTINOVIĆ, 1870.).

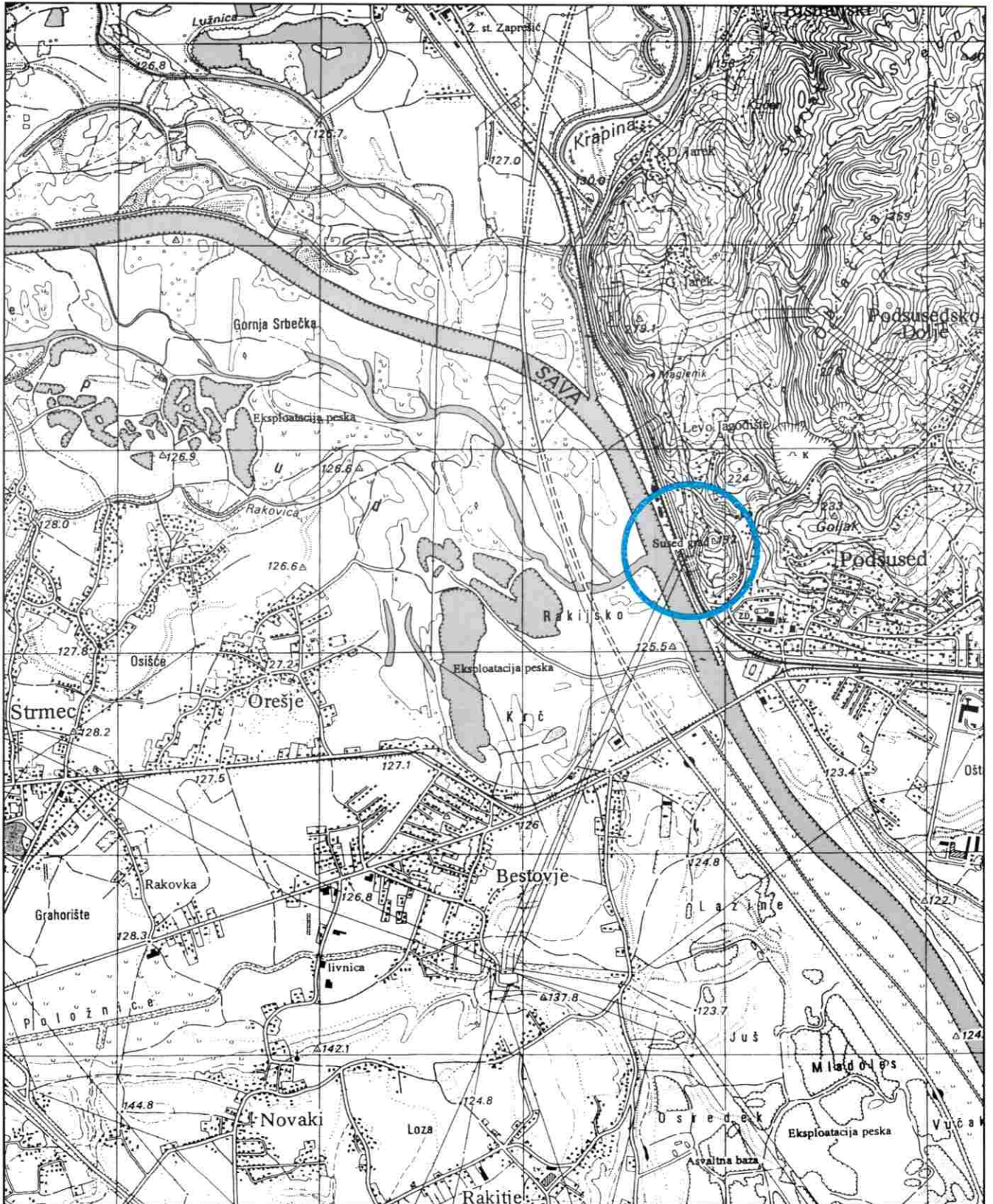
Paleontološki nalazi sa zapadnog područja Medvednice, skupljeni u prošlom stoljeću vrijedan su inventar Prirodoslovnog muzeja u Zagrebu (RUKAVINA, 1998.).

Naseljenost tog područja u prapovijesnom razdoblju potvrđuju brojni paleontološki nalazi iz spilje Veternice, koja se nalazi nekoliko kilometara sjeveroistočno od Susedgrada. Rezultate istraživanja s tog paleontološkog nalazišta objavio je Mirko Malez (MALEZ, 1974.).

U antičkom dobu ovo područje dobiva posebnu ulogu. Rimljani su u kontinentalnom dijelu Hrvatske, pa tako i na području Podsuseda, ostavili tragove života. Istaknut strateški položaj na utoku rijeke Krapine u Savu bio im je posebno zanimljiv, što dokazuju i arheološki nalazi. U rijeci Savi kod Podsuseda pronađena je rimska vojnička kaciga iz I. stoljeća. Na kacigi je iskucano ime vlasnika i centurije kojoj je pripadao.¹

* Hrvatski povijesni muzej otvorio je izložbu pod nazivom "Susedgrad ili nedovršena priča o jednom gradu". U prigodi izložbe tiskan je katalog (L. PRISTER, 1998.), a snimljena je i videokaseta koja prikazuje sadašnje stanje grada. Uz predmete iz Susedgrada na izložbi je bila prikazana povijest Susedgrada i njegovih gospodara kroz stoljeća, a fotografijama i crtežima prikazana je povijest istraživanja utvrđenog grada u razdoblju od sto godina, tj. od druge polovine XIX. stoljeća do druge polovine XX. stoljeća. U drugom dijelu XIX. stoljeća opisom njegovih zidina bave se istaknuti znanstvenici.

¹ Zagreb prije Zagreba, katalog izložbe, MGZ, 1994., 100.

Još jedan slučajni arheološki nalaz u neposrednoj blizini Susedgrada također potvrđuje prisutnost Rimljana. Na brjegu iznad kamenoloma Suhodol u Podšusedu pronađen je 1884. godine rimski nadgrobni spomenik iz I. stoljeća pr. Kr.² Pretpostavljamo da se iskorištavanje kamena na području da-

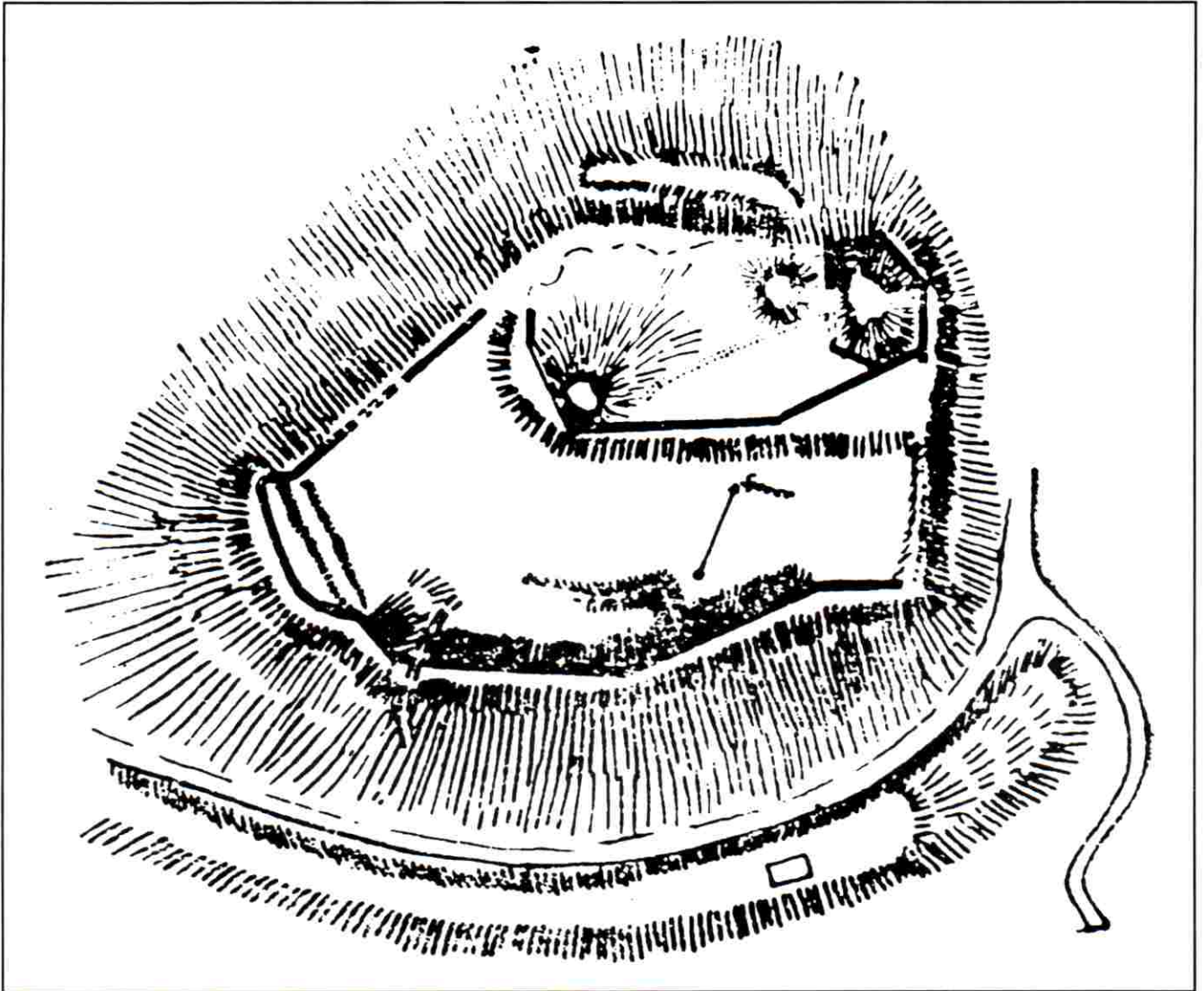
našnjeg Vrapča i Podšuseda odvijalo neprekidno od antičkog razdoblja i srednjeg vijeka do današnjih dana. Kamenolom Suhodol u Podšusedu nalazi se u neposrednoj blizini usjeka koji odvaja brežuljak sa srednjevjekovnim gradom od Medvedničkog gorja. Tim usjekom danas prolazi cesta, ali pretpostavljamo da su se tom prirodnom usjeklinom koristili kao komunikacijom tijekom antičkog i srednjovjekovnog razdoblja.

² Isto, str. 100.

Na uzvisini u blizini Susedgrada, sjeverozapadno od ruševina, prilikom obrade zemljišta (vlasnik je tada bio N. Kurelić), pronađen je ranosrednjovjekovni ratnički grob s mačem i okovima (VINSKI, 1960.). Grob se datira u početak IX. stoljeća. Nalazi potvrđuju da je u grobu bio pokopan hrvatski ratnik, a grobni prilozi proizvodi su karolinških radionica. Na potrebu izvođenja sustavnih arheoloških istraživanja na tom mjestu upozorio je već dr. Vinski u spomenutom radu, ali do danas na tom mjestu nisu obavljena ni sondažna arheološka istraživanja. Nije poznato jesu li vlasnici kuća na brijegu obrađujući zemlju u posljednjih 50 godina pronašli bilo kakve arheološke predmete i darovali ih nekom zagrebačkom muzeju. Kako služba muzejskih povjerenika, koja je funkcionirala u doba Narodnog muzeja više ne postoji, također ne znamo postoje li u Podsusedu skupljači koji popunjavaju svoje kolekcije istražujući okolicu. U rujnu 1998. godine prilikom radova na obnovi kapele Svetog Martina, pustinjača, u Podsusedu su vođena arheološka istraživanja uz zidove. Radove oko uređenja kapele vodio je Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Kapela Svetog Martina, koja se u izvorima spominje u XIII. stoljeću, smjestila se u podnožju brijega između kamenoloma Suhodol i utvr-

đenog Susedgrada, a recentni nalazi zidova ukazuju na niz pregradnji tijekom stoljeća.

Naseljavanje u srednjem vijeku je najčešće vezano uz ona područja koja svojim prirodnim osobinama pružaju mogućnost optimalne zaštite. Izuzetan smještaj srednjovjekovnog grada na uzvisini iznad rijeke Save, njegov oblik koji je dobro prilagođen konfiguraciji terena (slika 1.), te arheološki nalazi iz ranijih razdoblja u blizini, navode na pretpostavku da je na mjestu grada izgrađenog u XIV. stoljeću postojao i ranije neki objekt isključivo obrambenog karaktera. Tu je i vrhunac Rožman (visina 279 m) sjeverozapadno od Susedgrada, za kojeg pretpostavljamo da je zahvaljujući svojem izvanrednom položaju imao istaknutu ulogu kroz povijesna razdoblja. Ni na Rožmanu, a ni na njegovim padinama nisu nikada provedena arheološka iskapanja. Istaknuti poznavatelj arheoloških lokaliteta, prapovijesnih, rimskih i srednjovjekovnih, istraživač i skupljač Mijat Sabljar (1790.-1865.), svoja je istraživanja započeo skupljajući okamine u blizini Susedgrada. Kasnije se posvetio istraživanju srednjovjekovnog grada, pa je 1855. godine izradio tlocrt Susedgrada i crtež jedne prostorije unutarnjeg grada. Promatrajući Sabljarov tlocrt grada, mnogi su se vjerojatno zapitali zašto

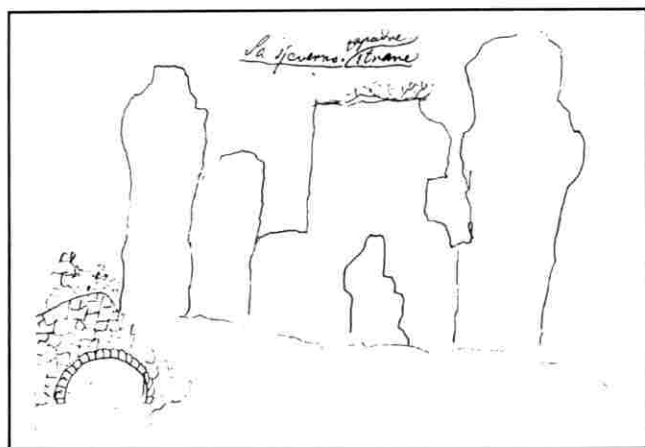

Slika 1. MIJAT SABLJAR, tlocrt Susedgrada, 1855.

Abb. 1 MIJAT SABLJAR, Grundriss von Susedgrad, 1855

u svoj tlocrt nije unio više elemenata, obzirom na očuvanost grada u to doba. Pretpostavljamo da je tada Susedgrad bio tako zapušten da mu je pristup bio gotovo nemoguć, a osobito u njegov unutarnji dio. Nažalost, Mijat Sabljara nije ostavio ni opis ni crteže zidina vanjskog grada, koje su u to doba bile prilično očuvane. Ipak, možemo ustvrditi da je tlocrt Mijata Sabljara veoma važan jer prikazuje zidove unutarnjeg i vanjskog grada te gradski kanal u odnosu na konfiguraciju terena.

U drugoj polovini XIX. stoljeća Susedgradom se također bavi istaknuti povjesničar Ivan Kukuljević Sakcinski (1816.-1889.). Premda nevjest crtanju, ostavlja nam u svojim zabilješkama i dragocjene crteže zidina unutarnjeg i vanjskog grada (slika 2.).³ Kukuljević smatra da je unutarnji dio grada bio izgrađen na dva kata, a prilaz s južne strane od podnožja do vrha brijega osiguravalo je više nasipa (KUKULJEVIĆ, 1869.) Na Kukuljevićeve crtežu na sjeverozapadnoj strani vanjskoga grada uočavamo i polukružni otvor za vrata, kojega kasniji istraživači ne spominju u svojim izvještajima. Sličan otvor nalazimo i na crtežu Bele Csikosa Sessije iz 1895. godine (slika 3.) koji se čuva u Hrvatskom povijesnom muzeju (HPM 24711).

Slika 2. Susedgrad, crtež I. KUKULJEVIĆA

Abb. 2 Susedgrad. Zeichnung von I. KUKULJEVIĆ

Kada se Većeslav Heneberg (1889.-1937.) počeo baviti istraživanjem grada bio je u povoljnijem položaju od Sabljara i Kukuljevića, jer je grad početkom XX. stoljeća čišćen i djelomično popravljan, a uređeni su i prilazi, koji postoje još i danas. Heneberg je znao da bi samo sustavna arheološka iskopavanja unutarnjeg i vanjskog grada mogla dati odgovor na neka pitanja koja su od samog početka zanimala svakog istraživača Susedgrada. Kao prvo, nije se nikada ustanovilo gdje je bio glavni ulaz u vanjski dio grada. Zatim, nejasno je kako je izgledao ulaz u unutarnji dio grada, kakva je bila namjena pojedinih prostorija unutarnjeg i vanjskog dijela, te kako su izgledali trijemovi i dvorišta. Iako su se zidine Susedgrada očuvale do nekoliko metara visine, ne može se zaključiti kolika je bila ukupna visina unutarnjeg grada i od koliko se etaža sastojao grad. Ono što je istraživače zanimalo, s obzirom na ostatke zidova i kula, pitanje je na koji je

način bila organizirana obrana početkom XVI. stoljeća. Većeslav Heneberg je 1924. godine izradio tlocrt Susedgrada s ucrtanim prostorijama unutarnjeg grada i sa zidinama vanjskoga dijela (slika 4.). Kasnije je izradio i idejnu rekonstrukciju grada (slika 5.), po uzoru na izgled prikazan na letku bitke kod Siska godine 1593. Iako je rezultate svojih istraživanja objavio u članku Ruševine Susedgrada (Narodna starina br. 20, Zagreb, 1929.) zbog neriješenih pitanja u svezi pojedinih segmenata grada, idejna rekonstrukcija ostala je neobjavljena i sačuvana u Henebergovoj ostavštini u Upravi za zaštitu kulturne baštine.

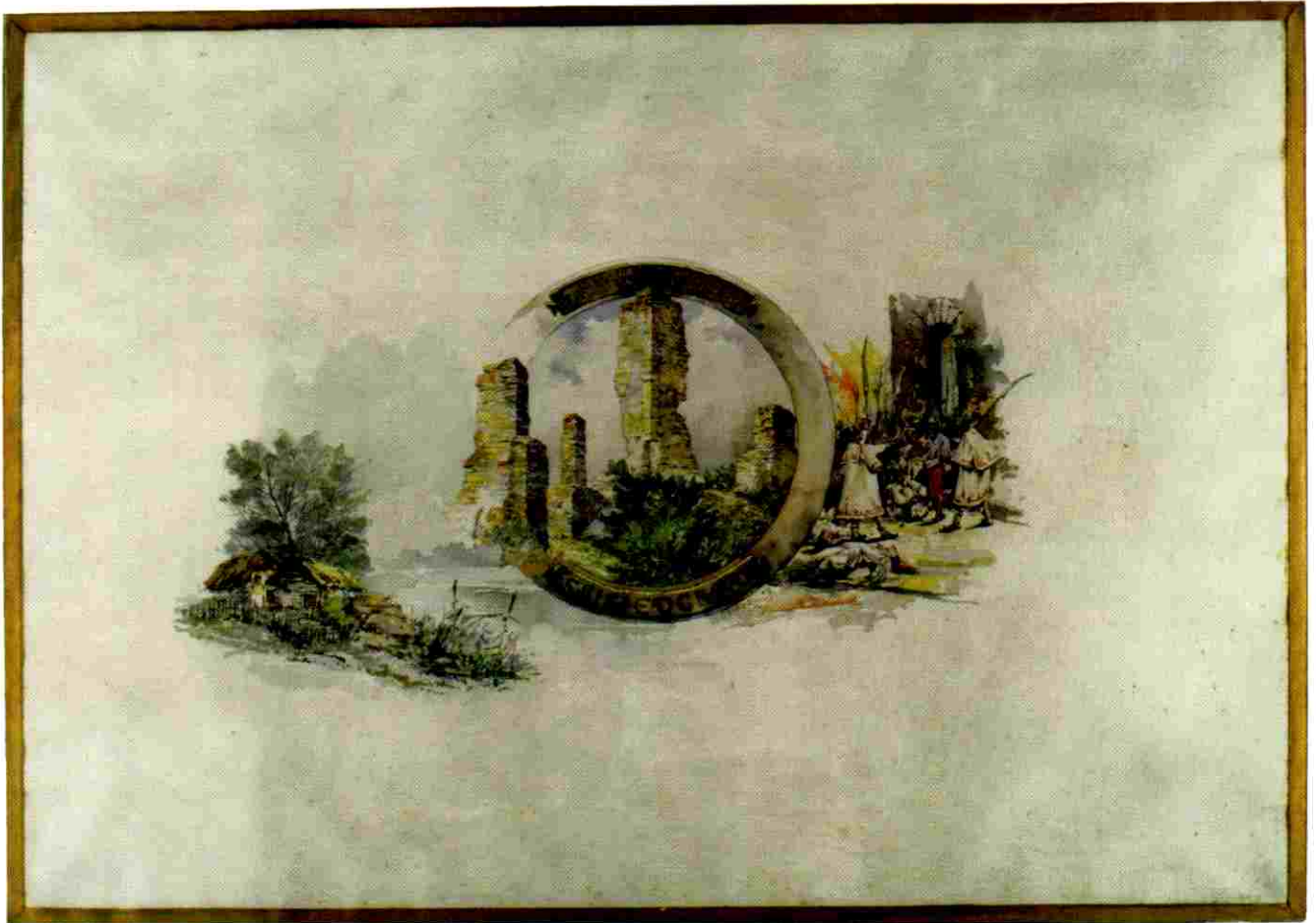
Prema Henebergovom crtežu, na južnom dijelu vanjskih obrambenih zidova nalazila se četvrtasta kula i kroz nju se ulazilo u vanjski dio grada. Kroz polukružni kameni portal ulazilo se u unutarnji dio koji je imao dva kata. I na jugoistočnom dijelu vanjskih obrambenih zidova nalazila se okrugla kula, po veličini identična jugozapadnoj kuli. Kasnija istraživanja nisu potvrdila Henebergove pretpostavke.

Kada je prof. Tihomil Stahuljak, tadašnji asistent Konzervatorskog zavoda u Zagrebu započeo sa sustavnim arheološkim istraživanjima na Susedgradu pretkraj 1943. godine, imao je pred sobom Henebergov tlocrt grada, a poznati su mu bili i rezultati istraživanja u XIX. stoljeću. Cilj prof. Stahuljaka bio je potpuno istraživanje unutarnjeg i vanjskog dijela grada te konzerviranje nalaza. U izvještaju s iskopavanja od 2. prosinca 1943. godine je zabilježeno: "Iskopavanje južnog perimetralnog zida s unutrašnje strane sa sigurnošću može demantirati Henebergovu hipotezu o jednoj ulaznoj kuli na tom mjestu." Prilikom radova na pojedinim segmentima grada pratilo se koliko se novootkopani zidovi poklapaju sa zidovima na Henebergovom tlocrtu Susedgrada. Iskopavanja su započela na jugozapadnom dijelu vanjskog grada prema ulazu u unutarnji grad. Do kraja 1945. godine otkopan je u potpunosti unutarnji grad, dok su ostali neotkopani neki dijelovi vanjskoga grada. Istraživalo se uz vanjske zidove unutarnjeg grada te uz vanjske obrambene zidove. Središnji dio unutarnjeg grada ostao je neistražen. Istraživanja nisu provedena ni s vanjske strane vanjskog obrambenog zida, a nije učinjen ni presjek gradskog jarka.

Tijekom arheoloških istraživanja nastao je tlocrt Susedgrada s numeriranim prostorijama unutarnjeg i vanjskog grada (slika 6.). Pred sam kraj istraživanja nastao je još jedan tlocrt Susedgrada, precizniji od prethodnog, ali bez legendi i numeracija pojedinih prostorija (slika 7.). Sjeverozapadni dio unutarnjeg grada zbog erozije terena nije ostao očuvan ni u temeljima, pa nije naznačen u tlocrtima. Tlocrte je izradio prof. Tihomil Stahuljak, voditelj arheoloških iskapanja. Iako su ostala neriješena mnoga pitanja, arheološka iskapanja Susedgrada 1944./5. godine dala su značajne rezultate. Na osnovi dokumentacije o arheološkim istraživanjima te rekonosciranjem terena, najiscrpniji opis grada dao je Drago Miletić (MILETIĆ, 1998.).

Vjerojatno je sve istraživače Susedgrada zanimalo je li na mjestu srednjovjekovnog grada postojala i utvrda iz ranijeg razdoblja, ali su svi bili zaokupljeni drugim neriješenim problemima. Otkopavanje grada 1944. i 1945. godine odvijalo se prema planu; istraživalo se uzduž pravca pružanja zidova. Kod istraživača je stvarao nedoumicu pravac pružanja zidova na vanjskom dijelu grada i to od jugozapadnog obram-

³ Gradski muzej Varaždin: Književni zapisnik br. VII, iz 1857. godine.

Slika 3. Susedgrad, akvarel, B. CSIKOS SESSIA, 1895.

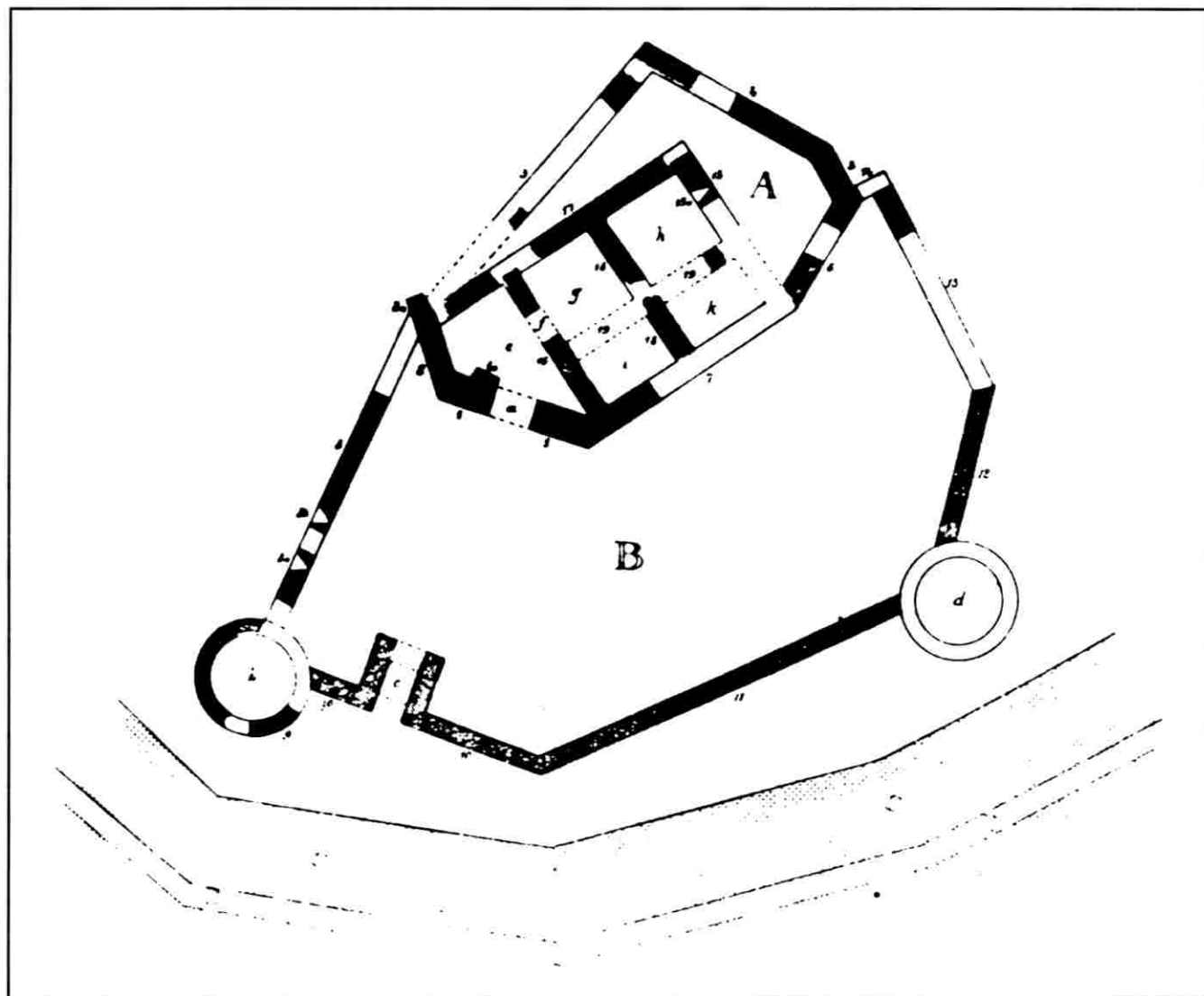
Abb. 3 Susedgrad, Aquarell, B. CSIKOS SESSIA, 1895

benog zida prema ulasku u unutarnji grad te pravac pružanja sjeveroistočnog dijela vanjskog obrambenog zida. Sjeveroistočni dio ne pruža se pravolinijski (Stahuljakov tlocrt iz 1945. godine), što eventualno ukazuje na postojanje polukružne ili poligonalne kule. Ovom detalju trebalo bi posvetiti osobitu pozornost pri novim arheološkim istraživanjima.

Pretpostavimo li da se na mjestu grada iz XIV. stoljeća nalazio objekt iz ranijeg razdoblja, on je mogao biti samo na mjestu današnjeg unutarnjeg grada i djelomično na potezu vanjskog grada i to možda na njegovom jugozapadnom i sjeveroistočnom dijelu. Danas su tu ostaci zida s puškarnicama i južne okrugle kule, gdje su i nađeni zidovi koji nisu u potpunosti definirani (slika 8.) kao i potez sjeveroistočnog obrambenog zida. Potez vanjskih utvrđenih zidina grada, koji se prilagođuju konfiguraciji terena, nastaje na prirodnoj uzvisini pa bismo mogli pretpostaviti da je prije izgradnje čitavog obrambenog sustava početkom XVI. stoljeća postojala obrambena linija, ali ne tako čvrsto građena kao ona kasnija s kulama i zidinama. Pretpostavku da je na Susedgradu postojao kontinuitet naseljavanja, nisu pružili nikakvi materijalni nalazi. Prilikom arheoloških istraživanja grada nije otkriveno ništa što bi ukazivalo na tragove prethodne gradnje. Svi arheološki nalazi otkopani u gradu pri istraživanjima 1945. godine pripadaju razdoblju renesanse i datiramo ih od posljednjih desetljeća XV. stoljeća do prve polovine XVI. stoljeća. To je razdoblje kada se na većini srednjovjekovnih gradova odvija intenzivna graditeljska aktivnost.

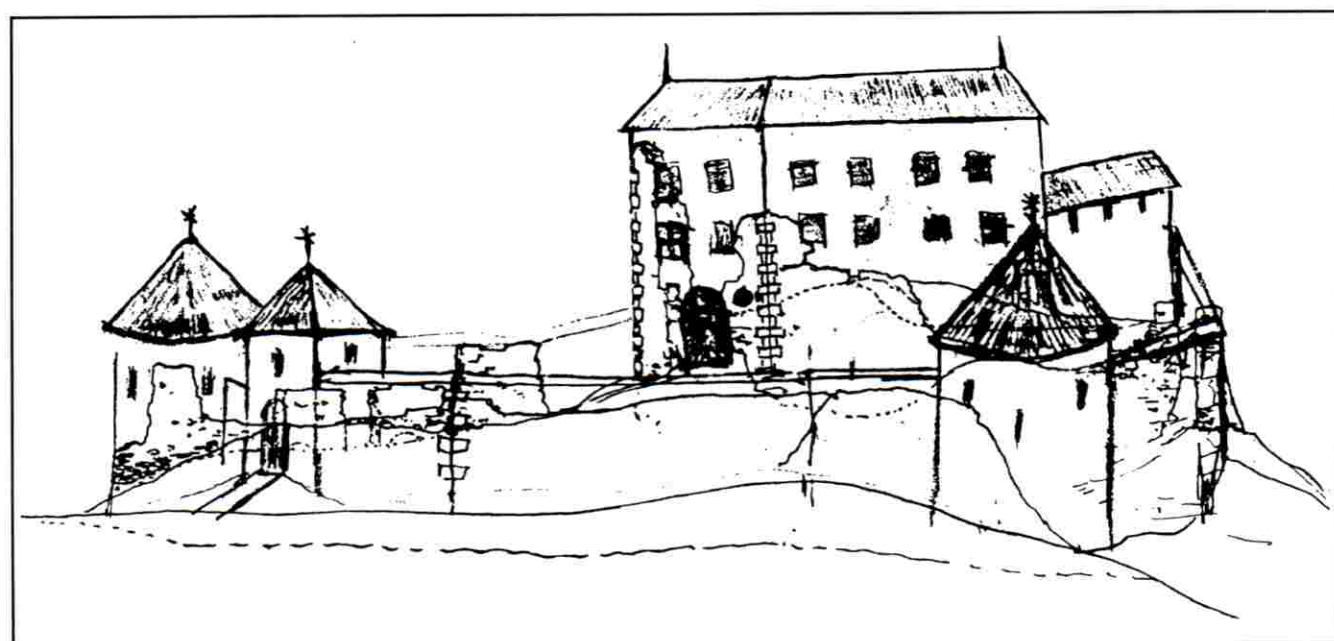
Gradovi se učvršćuju, ali se istodobno uređuje i njihov unutarnji stambeni dio, kako bi se zadovoljile potrebe feudalaca za što boljim i udobnijim načinom života. Svi otkriveni nalazi, kameni ulomci i keramika (slike 9. i 10.) nose izrazita obilježja renesansne umjetnosti. Utjecaji renesansne umjetnosti u sjeverozapadne krajeve Hrvatske dolaze iz Panonske nizine odnosno s dvora Matije Korvina. Postavlja se pitanje koji vlasnik Susedgrada i u kojem razdoblju obnavlja i utvrđuje grad? Poslije smrti Andrije Heninga (slika 11.) godine 1502. vlasnikom postaje njegova žena Sofija Tuz od Laka i grad u njenom posjedu ostaje sve do 1524. godine. Vjerojatno su i u tom razdoblju izvršene neke pregradnje. Od godine 1523. vlasnicom Susedgrada postaje Ana Banffy, kći Margarete Hening, a žena Stjepana Deshazija, koji je umro 1534. godine i nadživio je svoju ženu Anu (umrla 9. travnja 1533.), a čija se nadgrobna ploča nekada nalazila u župnoj crkvi u Donjoj Stubici. Budući da se zbog turskih upada u kontinentalnu Hrvatsku renesansni utjecaji iz Ugarske naglo gase oko 1530. godine, pretpostavljamo da je do 1534. godine Susedgrad, već dobro utvrđen, obnovljen i uređen za stanovanje. Možda ovi renesansni nalazi mogu nešto i pojasniti glede graditeljske aktivnosti na Susedgradu. Možemo se zapitati kako to da su u jednom gradu kao što je Susedgrad, koji je početkom XVII. stoljeća nakon požara napušten, prilikom sustavnih arheoloških iskopavanja otkriveni predmeti koji pripadaju isključivo renesansnom razdoblju? Nakon XVII. stoljeća srednjovjekovni grad na brdu više ne odgovara

Slika 4. V. HENEBERG, tlocrt Susedgrada, 1924.

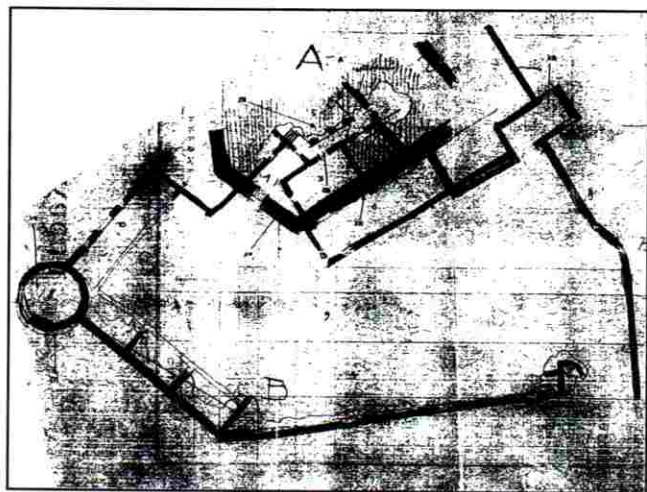
Abb. 4 V. HENEBERG, Grundriss von Susedgrad, 1924

Slika 5. Susedgrad, crtež V. Henberga, oko 1924. godine

Abb. 5 Susedgrad, Zeichnung von V. HENBERG, um 1924

ra potrebama novih vlasnika koji grade dvorce u nizinama. Posljednja intenzivna graditeljska aktivnost, prilikom koje dolazi do radikalne obnove grada, odvija se na prijelazu od XV. na XVI. stoljeće. Kako se Susedgrad ubraja u manje srednjovjekovne gradove, koji je svoju gradnju morao prilagodavati isključivo konfiguraciji terena, možemo pretpostaviti da su se od njegova postanka u XIV. stoljeću pa do njegove propasti ovdje odvijale radikalne pregradnje. Svaka gradnja na gradu bila je izvedena tako da nije ostavljala tragove prethodnih radova. Grad je morao biti izgrađen tako da udovolji stambenoj i obrambenoj funkciji na ograničenom prostoru. Pretpostavimo li da se na mjestu srednjovjekovnog grada nalazio objekt koji je pripadao ranijem razdoblju, nije se mogao očuvati s obzirom na intenzivnu graditeljsku aktivnost u Susedgradu tijekom stoljeća.

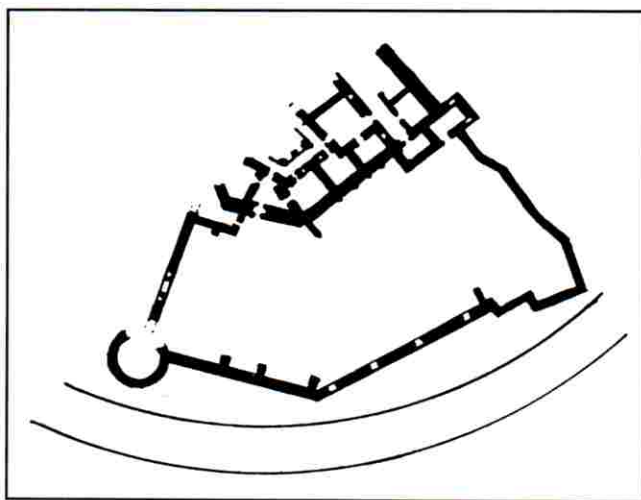

Slika 6. T. STAHLJAK, tlocrt Susedgrada, 1944.

Abb. 6 T. STAHLJAK, Grundriss von Susedgrad 1944

Tako u gradu nema ni profiliranih arhitektonskih ulomaka ni arheoloških nalaza koji pripadaju gotičkom razdoblju. U svom izvještaju s iskopavanja od 30. ožujka 1944. prof. Stahuljak spominje nalaz polukružnog nadvratnika pri otkopavanju unutarnjeg grada. Nažalost, kameni ulomci nisu očuvani ni na fotografiji, a ni na crtežima s iskopavanja. Ostaje neriješeno i pitanje ubikacije gradske kapele. Prilikom arheoloških istraživanja na sjeveroistočnom dijelu unutarnjeg grada pronađena je kamena luneta s prikazom imago pietatis, za koju pretpostavljamo da je pripadala gradskoj kapele. Lunetu bi prema njenim stilskim karakteristikama datirali na kraj XV. ili na sam početak XVI. stoljeća. Svakako se kapela nalazila na sjeveroistočnom dijelu grada, ali ni jedan segment na tom dijelu ne odgovara svojim oblikom prostoru namijenjenom kapele.

Nakon završenih arheoloških istraživanja 1945. godine (slika 14.) uslijedili su konzervatorsko-restauratorski radovi na unutarnjem i vanjskom dijelu grada, koji su se odvijali tijekom 1954. i 1955. godine (slika 15.). Geodetski snimak grada iz 1954. godine izradili su ing. Petković i Terzić. Godine 1963. Susedgrad je kao cjelina upisan u Registar nepokretnih spomenika kulture Zavoda za zaštitu spomenika kulture Zagreb (slika 12.).

Slika 7. T. STAHLJAK, tlocrt Susedgrada, 1945.

Abb. 7 T. STAHLJAK, Grundriss von Susedgrad, 1945

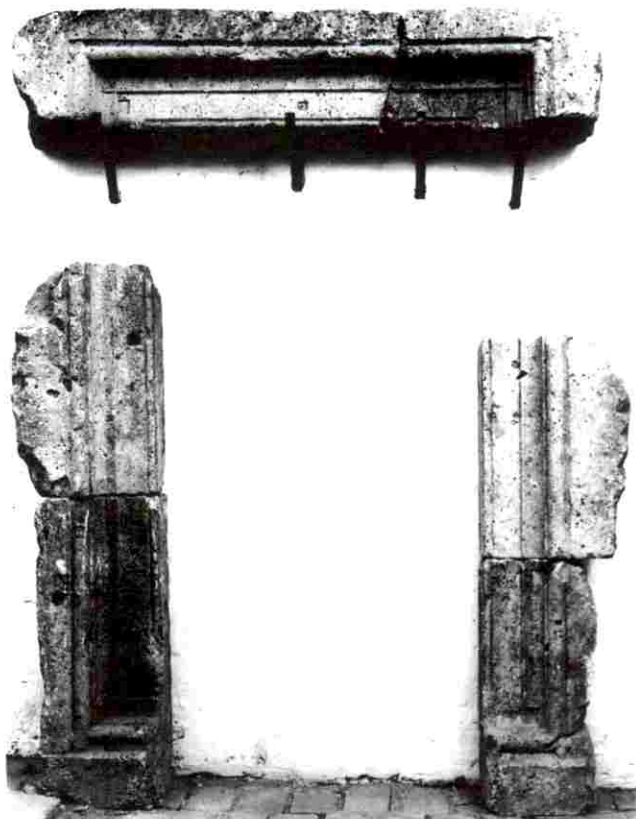
Od tada pa do danas na gradu se nije ništa događalo. Jedino se stalno uređuju prilazi, a održava se i padina brijega koja je još od početka XX. stoljeća zasađena crnogoričnim drvećem. Ulazak i kretanje gradom otežani su u ljetnim mjesecima zbog guste vegetacije. Vanjski dio grada je na pojedinim mjestima neprohodan ljeti i zimi. To se uglavnom odnosi na njegov sjeveroistočni dio. U unutarnji grad, koji je u boljem stanju, može se ponegdje ući i u zimskim mjesecima. Treba sa žaljenjem ustvrditi da je velika šteta što se nisu ostvarile želje istraživača glede prezentacije grada u cjelini kao i predstavljanja njegovih nalaza. Nakon završenih arheoloških istraživanja i konzervacije grada, prof. Stahuljak

Slika 8. Susedgrad, puškarnica

Abb. 8. Susedgrad, Schießscharte

je želio, po uzoru na slična europska iskustva (primjerice Muzeja Akropole u Ateni), sve nalaze otkopane 1945. godine izložiti u neposrednoj blizini grada. Svi kameni spomenici i keramički predmeti bili bi popraćeni iscrpnom dokumentacijom o povijesti grada kao i o povijesti istraživanja grada

Slika 9. Susedgrad, ulomci okvira (dovratnici i nadvodnici)

Abb. 9 Susedgrad, Teile der Türbeschläge

Slika 10. Susedgrad, renesansni pećnjak

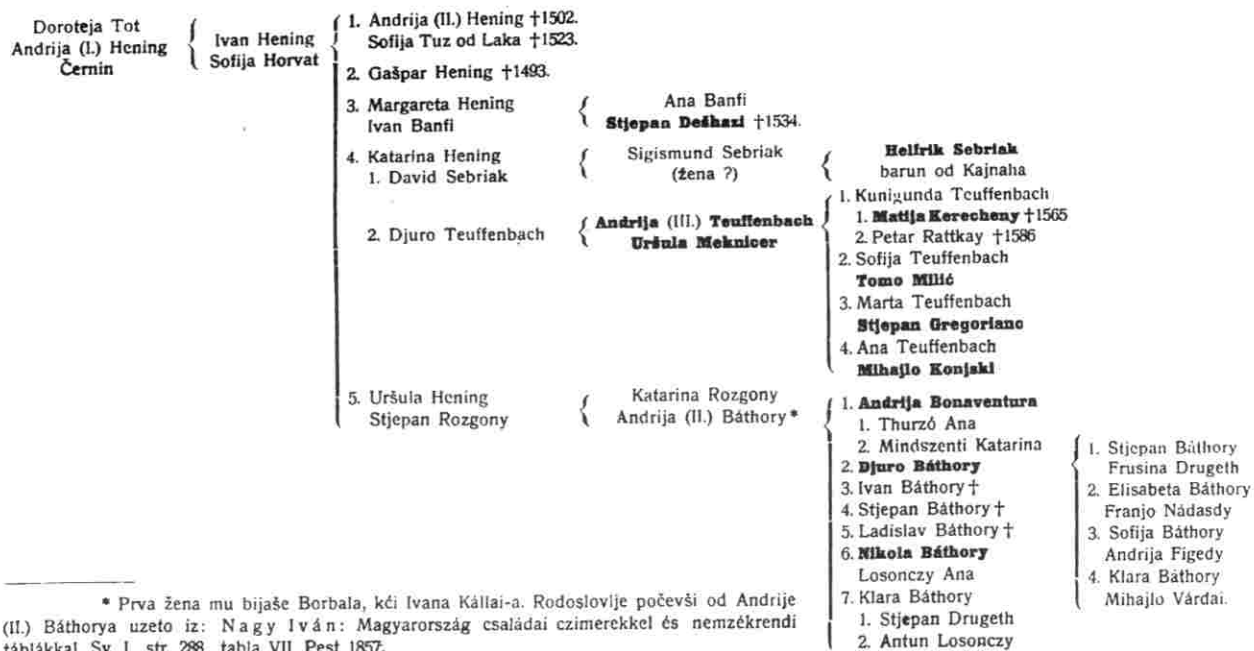
Abb. 10 Susedgrad, Ofenkachel im Renaissancestil

i njegove okolice od XIX. stoljeća sve do 1954. godine. Kako do ostvarenja projekta nije došlo, predmeti otkriveni na Susedgradu predani su zagrebačkim muzejima, gdje se i danas čuvaju i obrađuju.⁴

Znatni broj pronađenih renesansnih pećnjaka i posuda potvrđuje da je stambeni dio grada bio opremljen raskošnim funkcionalnim predmetima, koji svjedoče o istančanom ukusu

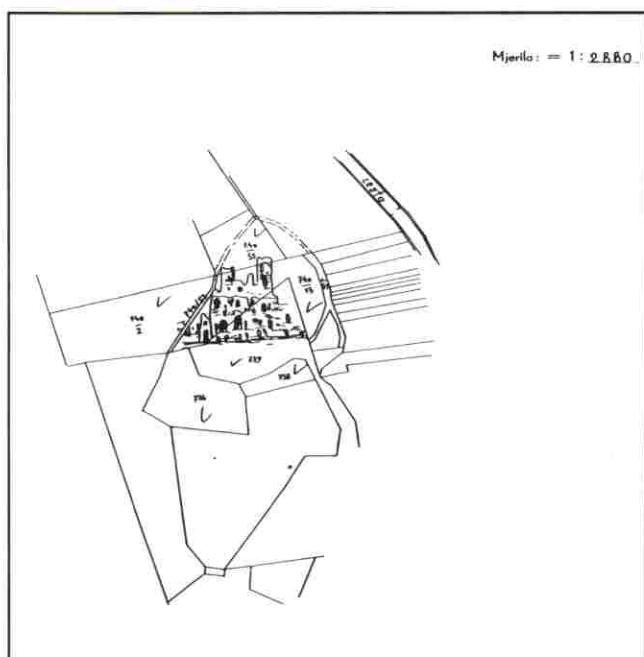
⁴ Kameni spomenici i freske čuvaju se u Hrvatskom povijesnom muzeju, a pećnjaci i posude u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu.

RODOSLOVLJE HENINGOVACA.

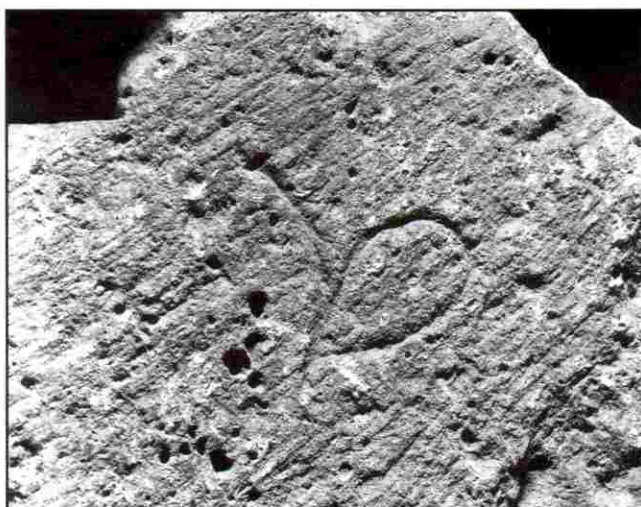
Slika 11. Rodoslovlje obitelji Hening

Abb. 11 Stammbaum der Familie Hening

Slika 12. Položajni nacrt, 1963.

Abb. 12 Lageplan, 1963

Slika 13. Susedgrad, klesarska oznaka

Abb. 13 Susedgrad, Steinmetzzeichen

Slika 14. Susedgrad, iskopavanje grada, 1944./45.

Abb. 14 Susedgrad, Ausgrabungen 1944/45

Slika 15. Susedgrad, konzervatorsko-restauratorski radovi, 1954.

Abb. 15 Susedgrad, Konservierungs- und Wiederherstellungsarbeiten, 1954

tadašnjeg vlasnika. Prema usporednom materijalu iz Ugarske, većina keramike sa Susedgrada vjerojatno su uvezeni proizvodi ugarskih radionica. Kameni arhitektonski ulomci nose sve karakteristike renesansne umjetnosti, kako u pogledu dekorativnih elemenata tako i izvedenih natpisa na nadvratnicima. Za razdoblje renesanse karakteristični su spomenici izrazite umjetničke vrijednosti, često izrađeni od kvalitetnog kamena (slika 13.). Na Susedgradu su svi arhitektonski ulomci izrađeni od litotamnijskog vapnenca, kamena koji se još i danas vadi u obližnjem kamenolomu.

Nakon smrti kralja Matije Korvina godine 1490. renesansne radionice i dalje rade u Ugarskoj, a dvorski majstori djeluju i na području kontinentalne Hrvatske. Naručitelji su bogati feudalci i crkveni dostojanstvenici te je o njihovim vezama s velikim središtima renesansne umjetnosti ovisilo kojim će se intenzitetom renesansna umjetnost širiti na određenom području. Isto tako pretpostavljamo da su, uz majstore iz ugarskih radionica, u obnovi i uređenju Susedgrada sudjelovali i domaći majstori.

Prof. Stahuljak, voditelj istraživanja 1945. godine, rado ističe da iskopavanja na Susedgradu nisu dovršena pa bi novija istraživanja trebala biti poticaj da se radovi nastave i dovrše. Susedgrad, s obzirom na svoj smještaj u parku na ravni brijega, ima sve preduvjete da obnovom prema konzervatorskim pravilima ponovno zainteresira posjetitelje.

ZUSAMMENFASSUNG

SUSEDGRAD

In unmittelbarer Nähe von Zagreb, am Berghang der Medvednica, stehen heute noch Ruinen der mittelalterlichen Burgen Zelingrad, Medvedgrad und Susedgrad. Westlich von Podsused, auf einer Erhebung oberhalb der Straße, wo das besiedelte Gebiet endet, befinden sich die Reste einer mittelalterlichen Stadt, die in den Quellen und der Literatur unter den Namen Szomszedvar, Sused oder Susedgrad erwähnt wird.

Die mittelalterliche Stadt entstand auf einem Plateau der 192 m hohen Erhebung in der Nähe der Mündung des Krupina-Flusses in die Save und kontrollierte sowohl Fluss- als auch Landwege, die vom Westen und Norden in die südlichen und westlichen Teile Kroatiens hin führten. Die Lage der Erhebung selbst, auf der sich die Burg befand, sowie zufällige archäologische Funde in ihrer unmittelbaren Nähe, sind vielleicht ein Beitrag zur Kontinuität der Besiedlung von vorhistorischer Zeit, über die Römerzeit, bis hin zum Mittelalter. Besonders wichtig sind archäologische Forschungen von Professor Tihomir Stahuljak von Ende 1943 bis Mai 1945 sowie die Konservierungs- und Wiederherstellungsarbeiten im Jahre 1954.

LITERATURA

- KUKULJEVIĆ, I., 1869., Neke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj, Zagreb
- MALEZ, M., 1974., Noviji rezultati istraživanja paleolitika u Velikoj pećini, Veternici i Šandalji, *Arheološki radovi i rasprave*, knj. VII., JAZU, Zagreb
- MILETIĆ, D., 1998., Plemički grad Susedgrad, *Kaj*, broj 5/6, Zagreb
- PRISTER, L., 1998., *Susedgrad ili nedovršena priča o jednom gradu*, Hrvatski povijesni muzej, Zagreb
- RUKAVINA, D., 1998., Podno brda gdje podrtina susedgradska stoji, *Naš Museum 1846.-1996.*, Zbornik radova, Zagreb, 101.-109.
- VINSKI, Z., 1960., Ranosrednjovjekovni arheološki nalazi na užem i širem području Zagreba, *Iz starog i novog Zagreba II*, Zagreb, 53.-57.
- VUKOTINOVIĆ, Lj., 1870., O petrefaktih (okaminah) u obće i podzemskoj Fauni i Flori Susedskih laporah, *Rad JAZU*, knj. XIII., Zagreb, 172.-212.